

פתיחה למסכת ברכות

מסכת ברכות היא המסכת הראשונה בשישה סדרי משנה. היא כלולה בסדר זרעים, מפני שהיא עוסקת בין השאר בברכות הנהנין על המזון. הדבר אינו ברור מאליו, שכן סדר זרעים עוסק ככלל במצוות התלויות בארץ, ואילו המסכת אינה עוסקת בהן דווקא.

במסכת תשעה פרקים. המסכת מופיעה בתלמוד הבבלי, הירושלמי והתוספתא. היא עוסקת בעיקר בהלכות הקשורות לברכות ותפילות, כגון: מצוות קריאת שמע, תפילה, ברכת המזון וברכות אחרות. נוסח הברכות תוקן על ידי אנשי כנסת הגדולה בתחילת ימי בית שני, אך לא מדובר בקביעה סופית של הנוסח; ברכות רבות תוקנו גם לאחר חורבן בית שני ואף בתקופות מאוחרות יותר.

מתוך הקדמתו של הרמב"ם למשנה: "וחלק המאמר בסדר זרעים כמו שאומר. התחיל במסכת ברכות. והטעם שהצריכוהו להתחיל בה, שהרופא הבקי, כשירצה לשמור בריאות הבריאה, על תכונתה שהיא עומדת עליו, יקדים תיקון המזון בתחילת רפואותיו. ועל כן ראה החכם הזה להתחיל בברכות, שכל מי שאוכל, אין לו רשות לאכול עד שיברך. וראה לסדר בתחילת דבריו ברכות, כדי לתקן המזון תיקון שיש לו עניין. אחר כך ראה לתקן דבריו, כדי שלא יהיה חסר בעניין מן העניינים, ולפיכך דיבר על כלל הברכות שאדם חייב בהם, על המזונות ועל המצוות. ואין לך מצווה שאדם חייב בה בכל יום, אלא קריאת שמע בלבד. ואין נכון לדבר בברכות קריאת שמע, קודם שידבר על קריאת שמע עצמה, לפיכך התחיל 'מאימתי קורין את שמע', וכל מה שנתחבר אליו".

מסכת ברכות

פרק א

א. קריאת שמע ערב ובוקר היא מצווה מהתורה, שנאמר: "ובשכבך ובוקמך". זמן קריאת שמע של ערבית – משעת צאת הכוכבים. בזמן זה, הכהנים שהיו טמאים וטבלו, רשאים לאכול תרומה. זמן סיום המצווה – לרבי אליעזר: עד סוף השליש הראשון של הלילה, כי הוא סובר ש"זמן שכיבה" זהו הזמן שבו אנשים הולכים לישון. לחכמים: עד חצות. לרבן גמליאל: עד עלות השחר, מפני שכל זמן שאנשים ישנים נקרא "זמן שכיבה". מעשה בבניו של רבן גמליאל שהגיעו מבית המשתה לאחר חצות וטרם קראו קריאת שמע. רבן גמליאל אמר להם, שהם יכולים לקרוא קריאת שמע כל זמן שלא עלה עמוד השחר. מוסיף רבן גמליאל, שדעתו מוסכמת גם על חכמים, וכל מה שאמרו חכמים עד חצות, כדי שאדם לא ידחה את המצווה ויפסידנה.

דין זה הוא גם באכילת קדשים שמצוותה עד עלות השחר, וחכמים עשו סייג, שמא יתעכב ויביא את הקרבן לידי נותר (בהקטר חלבים ואברים של קרבנות ועולת התמיד, הזמן כל הלילה, וחכמים לא עשו בו סייג. ומה שהביאם רבן גמליאל, כדי לומר שמצווה שזמנה כל הלילה, מותרת עד עלות השחר).

ב. זמן תחילת קריאת שמע של שחרית – לתנא קמא: כשיהיה מעט אור, כדי שיבריל בין צבע תכלת לצבע לבן. לרבי אליעזר: כשיבריל בין צבע תכלת לצבע הכרתי.

סוף הזמן – לרבי אליעזר: בנץ החמה, שזהו זמן קימה. לרבי יהושע:

פרק א

א. מאימתי קורין את שמע בערבית. משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, עד סוף האשמורה הראשונה, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים, עד חצות. רבן גמליאל אומר, עד שיעלה עמוד השחר. מעשה שבאו בניו מבית המשתה, אמרו לו, לא קרינו את שמע. אמר להם, אם לא עלה עמוד השחר, תיבין אתם לקרות. ולא זו בלבד, אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות, מצותן עד שיעלה עמוד השחר. הקטר חלבים ואברים, מצותן עד שיעלה עמוד השחר. וכל הנאכלין ליום אחר, מצותן עד שיעלה עמוד השחר. אם פן, למה אמרו חכמים עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן העבירה:

ב. מאימתי קורין את שמע בשחרית. משפיר בין תכלת ללבן. רבי אליעזר אומר, בין תכלת לכרתי. וגמליאל עד הניץ החמה. רבי יהושע אומר, עד שלש שעות, שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות. הקורא מקאן ואילך לא הפסיד, פאדם הקורא בתורה:

עד רבע היום, מפני שזמן זה נקרא זמן קימה, כי בו רגילים בני מלכים לקום. מעבר לזמן זה, הקורא לא הפסיד את ברכות קריאת שמע, ומקבל שכר על קריאתו כאדם הלומד תורה.

ביאורי מילים

פרק א: א. סוף האשמורה הראשונה – כשעבר שליש הלילה. חצות – אמצע שעות הלילה. עמוד השחר – שבעים ושתיים דקות זמניות לפני הניץ החמה. הקטר חלבים ואברים – חלקי הקרבנות שזוקק דמם ביום, קרבים בלילה. חלבים של רוב הקרבנות, אברים של עולה. הנאכלים ליום אחד – כגון תודה, חטאת ואשם. ב. לכרתי – ירק ירוק הקרוב לגוון התכלת. שלוש שעות – עד רבע היום.

ג. לב"ש: אדם צריך לקרוא קריאת שמע בערב בהטיה על הצד, ובבוקר בעמידה, שנאמר: "ובשכבך ובקומך". לב"ה: אין הקפדה על צורת הקריאה, מפני שנאמר: "ובלכתך בדרך". ומה שנאמר: "ובשכבך ובקומך", הוא על זמן הקריאה בלבד.

רבי טרפון סיפר, שבלכתו בדרך עצר והיטה לקרוא קריאת שמע כדברי ב"ש, וסיכן את עצמו. אמרו לו חכמים: כיוון שנפסקה הלכה כב"ה, אסור היה לו לסכן את עצמו, וראוי היה להתחייב בנפשו על כך.

ד. בתפילת שחרית מברכים שתי ברכות לפני קריאת שמע (יוצר ואהבת עולם), ואחת לאחריה (גאל ישראל). ובערבית שתיים לפני (המעריב ואהבת עולם), ושתיים לאחריה (גאל ישראל והשכיבו). בשתי הברכות שלפניה, בשחרית ובערבית: הראשונה פותחת בברוך (ארוכה), והשנייה אינה פותחת בברוך (קצרה), ואין אדם רשאי לשנות זאת. וכן כל הברכות שאין חותמים ב"ברוך אתה...", כגון: ברכת המצות והפירות, אין אדם רשאי לשנותן.

ה. נחלקו החכמים אם אומרים פרשת ציצית בקריאת שמע של ערבית – לתנא קמא: אומרים, מפני שמזכירים בה יציאת מצרים (אני ה'... אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים), אפילו שכסות לילה פטורה מציצית. לחכמים: אין אומרים יציאת מצרים בלילות.

רבי אלעזר בן עזריה מספר, שלמרות שהיה נשיא, ונראה היה כבן שבעים שנה – שנזרקה שיבה בזקנו, לא הצליח לפסוק שיקראו פרשת ציצית בלילה, עד שבה בן זומא ודרש את הפסוק: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך", מהמילה כל מרבה הוא לילות. לפי חכמים: המילה כל מרבה שגם בימות המשיח יזכירו את יציאת מצרים.

פרק ב

א. היה קורא בספר תורה, וקרא פרשיות קריאת שמע – אם כיוון ליבו לצאת ידי חובה ונזהר לקרוא בדקדוקיה (תלוי במחלוקת אם מצוות צריכות כוונה), יצא. ואם לא כיוון, לא יצא.

האם מותר לשאול ולהשיב שלום באמצע קריאת שמע וברכותיה – לרבי מאיר: בין הפרקים, שואל בשלום אדם נכבד כאביו ורבו, ומשיב להם. באמצע הפרקים, שואל ומשיב לאדם הירא ממנו, כגון: מלך גוי. לרבי יהודה: באמצע הפרקים שואל ממי שירא ממנו, ומשיב לאדם נכבד. בין הפרקים שואל לאדם נכבד, ומשיב שלום לכל אדם.

ב. מהם בין הפרקים: בין ברכה ראשונה לשנייה, בין שנייה ל"שמע", בין "שמע" ל"והיה אם שמוע", בין "והיה אם שמוע" ל"ויאמר", בין "ויאמר" ל"אמת ויציב". לרבי יהודה: אין להפסיק בין המילה "אלוקים" למילה "אמת", מפני שצריך לסיים את קריאת שמע במילה אמת. שנאמר: "וה' אלוקים אמת".

רבי יהושע בן קרחה מסביר את סדר קריאת שמע: הראשונה "שמע" – בכדי לקבל עול מלכות שמיים, אחריה "והיה אם שמוע" – כדי לקבל עול מצוות, לאחר שקיבל עול מלכות שמיים. פרשת ציצית אחרונה, כיוון שמצוות ציצית לא נוהגת בלילה.

ג. לרבי יוסי: הקורא קריאת שמע ולא השמיע לאוזניו, לא יצא, שנאמר: "שמע". לחכמים: יצא, ומה שנאמר "שמע", לומר שניתן לקרוא בכל שפה שמבין. לרבי יוסי: אם קרא ולא הפריד בין מילים דבוקות, כגון: "עלכבך", יצא. לרבי יהודה: לא יצא, מפני שהחסיר אותיות.

ג. בית שמאי אומרים, בערב כל אדם ישו ויקראו, ובבוקר יעמדו, ושנאמר (דברים ו) ובשכבך ובקומך. ובית הלל אומרים, כל אדם קורא בדרבו, ושנאמר (שם) ובלכתך בדרך. אם פו, למה נאמר ובשכבך ובקומך, בשעה שבני אדם שוכבים, ובשעה שבני אדם עומדים. אמר רבי טרפון, אני הויתי בא בדרך, והפתי לקרות, בדברי בית שמאי, וספנתי בעצמי מפני הלסטים. אמרו לו, בדי היית לחוב בעצמך, שעברת על דברי בית הלל:

ד. בשחר מברך שתים לפניך ואחת לאחריה, ובערב שתים לפניך ושתיים לאחריה. אחת ארפה ואחת קצרה. מקום שאמרו להאריך, אינו רשאי לקצר. לקצר, אינו רשאי להאריך. לחתם, אינו רשאי שלא לחתם. ושלא לחתם, אינו רשאי לחתם:

ה. מזכירין יציאת מצרים בלילות. אמר רבי אלעזר בן עזריה, הרי אני פבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, עד שדרשה בן זומא, שנאמר (דברים טז) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך. ימי חיך, הימים. כל ימי חיך, הלילות. וחכמים אומרים, ימי חיך, העולם הזה. כל (ימי חיך). להביא לימות המשיח:

פרק ב

א. היה קורא בתורה, והגיע זמן המקרא, אם פו לבו, יצא. ואם לאו, לא יצא. בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב, ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, באמצע שואל מפני היראה, ומשיב מפני הכבוד, בפרקים שואל מפני הכבוד, ומשיב שלום לכל אדם:

ב. אלו הן בין הפרקים, בין ברכה ראשונה לשנייה, בין שנייה לשמע, ובין שמע לוהיה אם שמוע, בין והיה אם שמוע לוויאמר, בין ויאמר לאמת ויציב. בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק. אמר רבי יהושע בן קרחה, למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע, (אלא בדי) שיקבל עליו על מלכות שמים תחלה, ואחר כך יקבל עליו על מצוות. והיה אם שמוע לוויאמר, שוהיה אם שמוע נוהג ביום ובלילה, ויאמר אינו נוהג אלא ביום (בלבד):

ג. הקורא את שמע ולא השמיע לאוזנו, יצא. רבי יוסי אומר, לא יצא. קרא ולא דקדק פאותיותיה, רבי יוסי אומר יצא, רבי

ביאורי מילים .

ג. הלסטים – שודדים. כדי – ראוי היית להיהרג. ד. ארוכה – ברכה הפותחת בברוך. קצרה – ברכה שאינה פותחת בברוך. ה. מזכירין יציאת מצרים – בפרשה השלישית של קריאת שמע. כבן שבעים שנה – היה נראה כזקן. פרק ב: א. בפרקים – בין הפרשיות של קריאת שמע. מפני הכבוד – אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום כגון אביו ורבו. מפני היראה – אדם שירא שמה יהרגו.